

Pallós Anna Lídia

A kimondás motiválatlansága

Emberi és mesterséges intelligencia az irodalmi szövegek születésében és befogadásában

The Indifference in the Revelation

Human and Artificial Intelligence in the Creation and Reception of Literary Texts

2022. november 30-án az OpenAI bemutatta a ChatGPT-t, amely látszólag tökéletesen mímelte az emberi intelligenciát, többek között a szövegalkotás tekintetében is. A széles körben elérhető program hatására sokakat kezdett foglalkoztatni a kérdés: kiváltható-e mesterségesen az ember szövegalkotó tevékenysége? A jelen tanulmány ennek a kérdésnek a megválaszolásához kíván hozzájárulni a Turing-teszt mintájára egy olyan kvalitatív és kvantitatív kutatás elvégzésével, amelyben három irodalomkritikus mellett száz válaszadónak kellett megkülönböztetnie kortárs szerzők és a ChatGPT által írt szövegeket. Céloom nem csupán az alkotásra képes ágens megismerése, hanem annak feltárása, hogy a szöveg szintjén hol mutatható ki a szerző emberi vagy mesterséges mivolta.

Kulcsszavak: mesterséges intelligencia, ChatGPT, irodalom, kognitívizmus, Turing-teszt

Publicly launched on 30 November 2022, ChatGPT appears to have become widely capable of imitating human creative writing. Following Alan Turing's idea and to find out whether the chatbot can indeed do this, I launched an imitation game on human written and AI-generated text in the framework of the New National Excellence Programme, with 3 professional literary critics and 100 naïve subjects. My aim is not only to understand the mind capable of creating and writing but also to identify the elements in the text that reveal the human or artificial nature of the author.

Keywords: artificial intelligence, ChatGPT, literature, cognitivism, Turing test

1. Bevezetés

„[E]gy idézet Thomas Manntól – vagy Goethétől?, minden idézet vagy Thomas Manntól vagy Goethétől való – mutatja az irányt: Író az, akinek gondot okoz az írás. Azért ez meglepő” (Esterházy 2011: o. n.). Legalább ilyen meglepő volt, amikor 2022. november 30-án az OpenAI bemutatta a ChatGPT-t, amelynek látszólag egyáltalán nem okozott gondot az írás. A széles körben elérhető program hatására nem meglepő módon felmerült a kérdés: kiváltható-e mesterségesen az ember szövegalkotó tevékenysége? A kérdés megválaszolásához az Új Nemzeti Kiválóság Program keretében 3 irodalomkritikus mellett 100 résztvevő bevonásával végeztem kvalitatív és kvantitatív kutatást, amelynek során arra kerestem a választ, miben tér el az emberi és a gépi szövegalkotás, és kizárólag a szövegre hagyatkozva hol mutatható ki, ha egyáltalán kimutatható, ez az eltérés.

Kutatásom során egy, a széles körben ismert Turing-teszthez hasonló kísérletet hajtottam végre, amelyben az MI és az ember alkotta szövegek az irodalmi nyelv minőségére vonatkozóan mérhetők össze. A kutatás céljára három fiatal szerző, Magyar Boglárka,¹ Szűcs Anna Emília² és Szabolcsi Alexander³ adott át még nem publikált szöveget, amelyek alternatíváit GPT-3.5 segítségével hoztam létre. Ezt követően a szövegpárokat három kritikus, Fülöp Barnabás,⁴ Pinczési Botond⁵ és Vincze Richárd,⁶ illetve kérdőíves formában száz kitöltő elé tártam, akiknek arra kellett választ adniuk, melyik szöveget írta gép, melyiket ember, és hogyan jutottak erre a következtetésre. A kritikusoktól egy-két oldalas elemzést kértem, a szélesebb közönség pedig néhány mondatban foglalta össze az észrevételeit.

A dolgozat elején ismertetem az MI történetének legfontosabb, a jelen tanulmány szempontjából releváns pontjait, valamint a kognitívizmus által meghatározott elméleti keretrendszert. A ChatGPT nyelvmodelljének bemutatása után a jelen kutatás során elvégzett imitációs játék visszajelzéseit tárgyalom, elsőként a kvantitatív, majd

- 1 Magyar Boglárka 1999-ben született, tanulmányait a kutatás alatt az ELTE PPK neveléstudomány mesterszakán folytatta. A *Nincs* online folyóirat színház rovatának szerkesztője, a Fiatal Drámaírók Házának egyik oszlopos tagja. Prózáit közli többek között a *Szépirodalmi Figyelő Online*, a *Helikon* és a *FÉLonline*.
- 2 Szűcs Anna Emília 1999-ben született, 2023-ban diplomázott az ELTE irodalom- és kultúratudomány mesterszakán. A *Nincs* online folyóirat egyik főszerkesztője, a Napkút Kiadó vezető szerkesztője, az *ELTE Online* főszerkesztő-helyettese. Főleg verseket, kisprózákat és kritikákat ír, amelyeket többek között az *Élet és Irodalom*, a *Kalligram*, a *Helikon*, a *Prae* és a *SZIFonline* közöl.
- 3 Szabolcsi Alexander 1999-ben született, költő, szerkesztő, a kutatás idején az ELTE irodalom- és kultúratudomány mesterszakos hallgatója. A *Nincs* online folyóirat egyik főszerkesztője. Verseit és prózáit többek között a *Litera*, a *Prae* és a *KULter.hu* közli.
- 4 Fülöp Barnabás 1997-ben született, az ELTE irodalom- és kultúratudomány mesterszakjának elvégzését követően jelenleg a Filozófiatudományi Doktori Iskola hallgatója. Kritikáit közli a *Litera*, a *Prae* és a *Kalligram*.
- 5 Pinczési Botond 1998-ban született, a *KULter.hu* szépirodalmi rovatának és a *Szépirodalmi Figyelő Online* prózarovatának szerkesztője, a Fiatal Írók Szövetségének elnökségi tagja. Kritikáit többek között az *Élet és Irodalom*, a *Jelenkor* és az *Alföld* közli. Kutatási területe Petri György költészete és a kortárs magyar költészet.
- 6 Vincze Richárd 1997-ben született, jelenleg az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola doktorandusza. Kutatási területe az environmental humanities, az animal studies, az ecosophy és a kortárs irodalom. Kritikáit többek között az *Alföld*, az *Irodalmi Szemle* és a *KULter.hu* közli.

a kvalitatív kutatás eredményeinek leírásával. Azt azonban érdemes előre leszögezni: a kritikusok választása gépi és emberi szöveg között minden esetben helyes volt.

2. A mesterséges intelligencia és a kognitív tudomány rövid története

2.1. Az MI elképzelése

Annak a kérdése, hogy pontosan mi az MI, milyen minőségek, képességek és lehetőségek tartoznak hozzá, az 1950-es évek óta képezi a diskurzus tárgyát, habár az intelligens entitások megértésével és építésével foglalkozó tudományterület keletkezését 1956-ra datáljuk (Russell–Norvig 2000: 32). Történetileg az MI önálló kutatási területté válásában nem kevés szerepe van az emberi intuíciót igénylő képességek relevanciájának, másként könnyedén besorolták volna az újfajta tudományt az irányításmélet, a döntésmélet vagy akár a matematika alá. A kutatók azonban már az első lépésektől tematizálták olyan sajátosan emberi képességek reprodukálásának kérdését, mint a tanulás, a kreativitás vagy a nyelvhasználat (Mesterséges Intelligencia Elektronikus Almanach 2011: o. n.).

Azt a klasszikus, MI-vel szemben szkeptikus érvet, amely szerint a „gépek nem képesek X-re”, Alan Turing már 1950-ben tárgyalta *Computing Machinery and Intelligence* című cikkében, példaként többek között a nyelvhasználat, az önreflexió, a humorérzék, a tapasztalati tanulás képességeit is idézi a kritikusok részéről (Turing 1950: 447). Ugyanebben a cikkében Turing megkérdőjelezte annak a kérdésnek a helyességét, vajon tudnak-e a gépek gondolkodni. Funkcionalista megközelítéssel amellet érvelt, amennyiben egy gép képes úgy viselkedni, hogy elhitesse bárkivel, ő is emberi lény, akkor nincsen jogunk feltételezni a tudat hiányát, hiszen embertársaink esetében sincsen több információnk kognitív képességeikről, mint a velük folytatott interakció. Ennek értelmében önkényes és tudománytalan magatartás volna ugyanolyan eredmények produkálása mellett egyik esetben feltételezni a gondolkodás képességét, a másikban pedig nem. Éppen ezért a kérdést Turing inkább így tette fel: képes-e egy gép úgy viselkedni, mint egy ember? Megválaszolására egy viselkedési-intelligencia-tesztet javasolt, a később Turing-tesztként elhíresült imitációs játékot. A teszt során kérdező és gép külön helyiségben tartózkodnak, és gépelt írásos üzenetekben kommunikálnak. A kérdezőnek végül csak arra kell választ adnia, vajon emberrel vagy géppel beszélgetett-e (Turing 1950: 433–460).

Turing már ekkor komplex elképzelését adta az MI-nek, és reagált az azt övező legalapvetőbb kritikákra, emellett lehetővé tette a klasszikus kognitívizmus megjelenését olyan gépeknek az elképzelésével, amelyek formális szerkezetük révén képesek az emberi elme utánzására (Clark 1996: 22–23). A kognitívizmus 1960-as években induló története szorosan összefügg az MI kutatásának történetével. A kognitív pszichológia megjelenését követő úgynevezett „második kognitív forradalmat” azok az MI-kutatások hívták életre, amelyek az emberi gondolkodást igénylő feladatok gépi végrehajtásának kulcsát az emberi megismerés feltérképezésében látták. A kognitívizmusban a viselkedést, működést produkáló entitások „modelláló rendszerek, melyek a világ leképezésére jöttek létre, de saját szervezési elvekkel is jellemezhetőek, s elvont

módon írhatók le. Zárójelbe lehet tenni a konkrét hordozó közeget” (Pléh 1996: 11). Alapvetése tehát, hogy ember és gép hasonló információkezelési folyamatok mentén működnek, és e folyamatok absztrakt nyelvezetben jellemezhetők. Ilyen módon a kognitívizmus az ismeret- vagy tudásreprezentációval, a tudásváltozással és a tudás formális jellemzésével foglalkozik, célja az emberi elme működésére vonatkozó verifikálható elméletek megalkotása (Pléh 1996: 9–13).

A mesterséges intelligencia kezdetét tehát Alan Turing tevékenységével jelölhetjük, akinek állításai 70 év távlatából is megállják a helyüket az MI körül folyó vitákban. Andy Clark szavaival élve „[N]em járunk messze az igazságtól, ha azt mondjuk, hogy Turing tette elképzelhetővé az MI-t, McCarthy pedig (Minsky, Newell és Simon társaságában) lehetővé tette ezt” (Clark 1996: 22).

2.2. Az MI lehetőség

Az első neurális számítógépet, egy 40 neuronból álló hálózat szimulációját 1951-ben építette meg a Princeton Egyetem matematika tanszékének két végzős hallgatója, Marvin Minsky és Dean Edmonds. Szintén a Princetonon és a matematika területén szerzett PhD-fokozatot John McCarthy, aki fontosnak tartotta, hogy találkozzanak azok az amerikai kutatók, akik érdekeltek az automataelméletben, a neurális hálók és az intelligencia kutatásában, és hála az ügyben kifejtett tevékenységének, 1956 nyarán egy két hónapos munkatalálkozót szerveztek Dartmouthba. A következő húsz évben az itt megforduló személyek, továbbá hallgatóik és kollégáik tevékenysége határozta meg az MI-kutatás területét. Nem sokkal később John McCarthy Dartmouthból az MIT-re távozott, ahol 1958-ban definiálta a *Lisp*et (Mesterséges Intelligencia Elektronikus Almanach 2011: o. n.). A fizikai hordozó után az első és elsődleges MI programozási nyelv megszületésével megindulhatott a hagyományos kognitívista keretben folyó kutató- és fejlesztőmunka (Clark 1996: 23).

A korai MI-programok egyszerű sikereket hoztak, azonban egyszerű példa-problémákon, egyszerű (mikro)világokban, eredményeiket pedig pusztán szimbólum-manipulálással érték el. A régimódi MI és a klasszikus kognitívizmus elméletei csupán kombinatorikus szintaxissal és szemantikával jellemzett szimbólumrendszerekben gondolkodtak, avagy szemantikailag áttetsző rendszerekben (Clark 1996: 24–36). Ezek a rendszerek szélesebb körben vagy nehezebb feladatok alkalmával csődöt mondtak.

Az 1970-es évek közepén a terület kutatói úgy érezték, falakba ütköztek. Az úgynevezett MI-tél (*AI Winter*) időszakában nem csupán az anyagi források hiányával, de mind az MI-kutatók köreiből, mind azon kívül számos kritikával kellett megküzdenie a területnek (Crevier 1993: 79–203). Ezekben az időkben a neurális hálók kutatásának finanszírozása szintén majdnem teljesen leállt, helyette a statisztikus mechanika módszereit használták a hálók tárolási és optimalizálási tulajdonságainak megismerésére. Az MI-tél időszakában Rodney Brooks szánta el magát arra a radikális lépésre, amely szerint a világ modellezését a világ folyamatos észlelésével és az arra való, helyileg kiváltott reakciókkal kell felcserélni. Ezt a megközelítést nevezte Új MI-nek. Az idáig szimulált környezetekben működő MI-t a világgal, a szimbólumokat fizikai megalapozással váltotta fel (Héder 2020: 79–89). A neurális hálók tanítása

abban tér el a hagyományos programozási eljárásoktól, hogy a bennük rendelkezésre álló minták alapján módosíthatók a paraméterek a kívánt leképezés megvalósítása érdekében, anélkül azonban, hogy előzetesen a speciális problémához illeszkedő modell vagy algoritmus megalkotása maradjon. A neurális háló felépítése tehát rendszerint általános, a konkrét feladatok megoldásához a tanulás során állítják be az eszköz paramétereit (Mesterséges Intelligencia Elektronikus Almanach 2011: o. n.).

Az MI-télnak az az új megközelítésmód vetett véget, amely az intelligencia egyszerűbb megnyilvánulási formáit vizsgálta, azonban dinamikus, változó környezetben, kiemelve ezzel az adaptív viselkedés emergens produkálásának fontosságát. Az új MI egyszerű lények komplex világából kívánta felépíteni a komplex lényeket, szemben a korábbi próbálkozásokkal, amelyek az egyszerűnek feltételezett mesterséges világokból akartak eljutni a komplex világokig az erőforrások maximalizálásával. Fontos megjegyezni, hogy az új keletű mérnöki megoldások az intelligencia és a reprezentáció felfogásának alapvető változásaival együtt mentek végbe, amely változások a kognitív tudomány területét jellemezték (Szokolszky 1998: 280–289).

2.3. A kognitív tudomány átalakulása és a kognitív nyelvészet térhódítása

A kognitív tudomány átalakulása maga sem független jelenség, összhangot mutat a nem-lineáris rendszerek vizsgálatának természettudományos eredményeivel, következményeként jelent meg a dinamikus rendszerelmélet metatudománya. Ez a tudományágakon átívelő keret olyan dinamikus rendszerek leírását célozza, mint az emberi idegrendszer és viselkedés (Szokolszky 1998: 274–291). Az 1980-as években megjelenő konnekcionizmus az idegrendszer analógiáját felhasználva hozta létre dinamikus, interaktív modelljeit. A konnekcionista világtképben az elme üres, a tudás pedig egy neuronokból felépülő hálózatban jelenik meg, pontosabban az idegrendszeri csomópontok közötti kapcsolatban. A tanulás e csomópontok közötti kapcsolatok erősödése vagy gyengülése az input függvényében. A hálózat tehát egyúttal tanulórendszer, amelybe minél kevesebb információt programoznak be előre, helyette a gépi tanulás módszerével a rendszer maga alakítja a kapcsolatok súlyát (Pléh–Lukács 2015: o. n.).

Ahogy a tudományos világtkép és benne a kognitív tudományok alapvetései átalakultak, a kutatók fokozatosan cáfolni kezdték azokat a tételeket, amelyek szerint az emberi megismerés

- a) komputáció;
- b) kategorizáció;
- c) kijelentések hálózata;
- d) szimbólummanipuláció vagy
- e) közegfüggetlen jelenség volna (Pléh 1996: 16–23).

A klasszikus kognitívizmus paradigmája szerint a kogníció a tárolt szimbolikus reprezentációk mentális, szintaktikai feldolgozása, azaz puszta szimbólummanipuláció (Szokolszky 1998: 274). A 20. század második feléig uralkodó, a funkció nézőpontját kiiktató, normatív, strukturalista nyelvfelfogások ezzel a paradigmával összhangot mutattak. A generatív grammatika sem jelentett gyökeres változást, hiszen a nyelvi

kompetencia birtokában megalkotható, grammatikailag helyes mondatok képességével ruházta fel az ideális beszélőt. Ez a nyelvtudományi hagyomány a leíró grammatikára és a szótárakra építi nyelvszemléletét (Tolcsvai 1994: 142–148).

A formális nyelvleírásokkal szemben a nyelv funkcionális leírásának igénye először a Prágai Nyelvész kör munkásságában fogalmazódott meg, amely az 1960-as évektől egyértelműen szembehelyezkedett az algoritmikus alapú nyelvi képességek elgondolásával (Tolcsvai 2014: 120). A kognitív nyelvészet az 1980-as évektől képviselte azt a funkcionista álláspontot, amely szerint a reprezentációk nem csupán leképezései a világnak, hanem egyenesen megkonstruálják azt. Az ember nyelvi tevékenysége ugyanis a megismerést követi, nyelvhasználatában pedig az elmében feldolgozott világ tükröződik. A jelentés ezért mindenképpen szubjektív, egyéni tükre annak, ahogyan a nyelvhasználó az objektív valóságot látja. Ez nem korlátozódik szemantikai viszonyokra, a jelentésen túl például a grammatikai struktúrák is lehetnek a világlátás tükrői. A generatív-transzformációs grammatikában átalakíthatjuk a „Jancsi veri Pistát” mondatot a „Pista veretik Jancsi által” mondattá, és ennek egyetlen következménye, hogy előbbi struktúra egyszerűbb, ezért elsődlegesnek tekinthető. A kognitív felfogás szerint azonban egyik struktúra sem lehet elsődleges, mivel a két struktúra két különböző látásmódot tükröz (Bańcerowski 1999: o. n.).

2.4. A ChatGPT nyelvi modelljének működése

Turing óta nem csupán az intuitív emberi tevékenységek gépi megvalósítása, de az intelligencia, azaz a kognitív állapotok feltételezésének kérdése is állandó szervezőelemévé vált az MI-t övező diskurzusnak. Az erről folyó vita végül két típus, a gyenge és az erős MI megkülönböztetéséhez vezetett. A gyenge MI csupán imitálni képes az intelligencia birtoklását, tudása valójában formális műveletek elvégzésében merül ki. Ebbe a csoportba tartoznak az Amazon, a Google, az Apple stb. személyi asszisztensei és a jelen dolgozatban elvégzett kísérlet eszköze, a ChatGPT is. Az erős MI azonban definíciója szerint tudattal és intelligenciával rendelkezik, működése közben az ágens belső élménnyel gazdagodik. Ez utóbbinak még csupán fiktív, science-fiction változatai léteznek, ám például az MI etikai vagy jogi aspektusainak tárgyalásakor a filozófiai gondolat kísérletek elengedhetetlen eszköze (Héder 2020: 13–14).

A 2022. november 30-án megjelenő ChatGPT egy generatív előtanított transzformer (*generative pre-trained transformer*), amely szövegek hatalmas adathalmazából képes új, az emberéhez rendkívül hasonló szöveganyagot létrehozni. Ahogyan azt Prószyék Gábor hangsúlyozta a MOME *Emerging Technology* című konferenciáján 2023-ban, *A mesterséges intelligenciának nevezett eszközök nyelvi képességeiről* című előadásában, a ChatGPT egy nagy nyelvi modell (LLM), amely tudást csak a nyelvről tartalmaz, a világról azonban nem (Prószyék 2023). A kettő elméleti szétválasztása, gyakorlati összetartozása nem újszerű elgondolás: „Nyelvem határai világom határait jelentik” – írta Ludwig Wittgenstein leghíresebb művében, a *Logikai-filozófiai értekezésben*, kifejezve, hogy nyelv és világ csak kölcsönhatásban léteznek a szubjektum számára, külön-külön egyik sem megragadható (Wittgenstein 1963: 161). A nyelvben egy világkép felmutatható, és világunk a nyelvi alkotóerő által bővíthető. Ez

a nyelvfilozófiai alapon nyugvó gondolat a funkcionalista nyelvfelfogás számos területének kiemelt tézise. A világ egyes elemeit a beszélő választja ki, illetve dolgozza fel, így válnak a nyelvi világ elemeivé.⁷ A világ nyelvi megragadása tehát egyúttal szelekció a világ elemeiből, és a kognitív nyelvészet álláspontja szerint mindig szubjektív.

Szintén a *Logikai-filozófiai értekezés*ben gyökerezik az a szisztematikus elméleti kerettel csak a későbbiekben felruházott nyelvfelfogás, amely a szavak jelentését azok funkcionális szerepe, használatuk függvényévé teszi (Lehmann 2001: 292–301). „Azt, ami a jelben nem jut kifejezésre, alkalmazása mutatja meg” – írta Wittgenstein a ChatGPT működésével is párhuzamba állítható gondolatot (Wittgenstein 1963: 20). A ChatGPT a nyelvi elemeket egy többszáz dimenziós vektortér különböző pontjaiként érzékeli, ahol a hasonló elemek egymáshoz közel helyezkednek el. Ennek alapján képes választ adni arra, hogy n szó után mi az $n+1$ legvalószínűbb szó, sőt úgynevezett figyelmi mechanizmusok által képes rangsorolni a kapcsolatokat, például az igekötős igék esetében. A modell az emberi nyelv elemei közötti kapcsolatok folyamatos érzékelésével és rangsorolásával adja válaszait, a nyelv numerikus adatai alapján (Prószéky 2023). Mégis, a ChatGPT sikere abban rejlik, hogy választhat a kapcsolatok közül, mivel valószínűség-felhőkkel dolgozik, azaz nem determinisztikusan működik. Prószéky Gábor maga is kiemelte egy interjúban, hogy: „Itt, ha megnyomunk egy gombot, a gép generál egy választ, s ha újra megnyomjuk, nem biztos, hogy ugyanazt mondja. Azaz: nem determinisztikus, mivel valószínűségekkel dolgozik. Nehéz tehát egy-egy szövegről megmondani, hogy ember vagy valamely nyelvmodell hozta létre, bizonyítani pedig egyelőre nincs módunk” (Bognár 2023).

Kutatásom során az foglalkoztatott, amennyiben a ChatGPT nem determinisztikus jellege elvileg erősíti, a világtól való elzártasága pedig gyengíti sikerét, melyik a meghatározóbb mozzanat. Képesek lehetünk-e szövegtani elemzéssel bizonyítani, hogy ember vagy nyelvmodell hozta létre a szöveget? A következő fejezetek az Új Nemzeti Kiválóság Program keretében végzett kutatás⁸ eredményeit mutatják be, elsőként a szélesebb közönség köreiből érkező válaszok, majd a Fülöp Barnabás, Pinczési Botond és Vincze Richárd által megfogalmazott kritikák ismertetésével.

3. Imitáció és intenció

3.1. Az olvasók választása

Az öt hónapig elérhető elektronikus kérdőívet százan töltötték ki, többségük nőnemű (70%), 14–28 év közötti (60%) és fővárosi lakos (59%). Képzettség tekintetében a válaszadók kétharmada rendelkezik felsőfokú végzettséggel, egyharmada pedig középiskolaival. A válaszadók három szövegpárral találkoztak, egy szövegpár 1 db

7 Szilágyi N. Sándor így ír erről a folyamatról: „A beszélő ember és a reális világ között is egy sajátos szubjektum–objektum viszony létesül: az ember ebben a minőségében most már nemcsak érzékeli a reális világ elemeit, hanem a nyelvi észlelés tárgyává is teszi, azaz nyelvi szempontból (valamilyen nevűnek) minősíti. A nyelvi minősítettség az, ami e viszony következtében megjelenik a nyelvi észlelés tárgyában” (Szilágyi 1996: 81–82).

8 A kutatás teljes szöveges anyaga a mellékletekben található.

kortárs szerző által írt és 1 db ChatGPT által generált művet tartalmazott. A képernyőn egyszerre 1 szövegpár jelent meg, minden esetben bal oldalt az emberi, jobb oldalt a gépi szerző szövegével, éppen ezért „első” vagy „bal oldali” szövegként a kortársak, „második” vagy „jobb oldali” szövegként a ChatGPT szerzeményére hivatkoztak később a válaszadók. Elolvasásukat követően a kitöltőknek rövid indoklással arra kellett választ adniuk, vajon az egyes szövegeket emberi vagy gépi szerző alkotta-e. A következőkben bemutatom a kvantitatív kutatás százalékos eredményeit, összefoglalom a kitöltők választásának legjellemzőbb indokait, illetve több helyen idézem az észrevételeket. A válogatás során elsődleges szempontnak tekintettem a számszerűsíthető eredmények szöveges alátámasztását, ugyanakkor reményeim szerint az idézetek annak érzékeltetésére is alkalmasak, hogy a kitöltők életkora, műveltsége vagy akár szövegahagyománybeli jártassága milyen eltérő megközelítés- és megfogalmazásmódokat teremtett. Ezek a tapasztalatok egy önálló kutatás tárgyát képezhetnék.

Szabolcsi Alexander *Gala* című versének és a hozzá tartozó gépi szövegnek az esetében a válaszadók 73%-a tudta helyesen eldönteni emberi vagy gépi szerző jelenlétét, a ChatGPT mindössze a válaszadók 27%-át győzte meg emberi mivoltáról. Az indoklások egyik közös jellemzője volt a szerkesztettségre való reflektálás, noha a válaszok kitűnően szemléltették, hogy az olvasóban rögzített irodalomfelfogás milyen hatást gyakorol az MI szövegalkotási képességeinek megítélésre. Amíg egyesek a szabályos struktúrát éppen egy átgondolt emberi szerző jelének látták, addig mások az algoritmikus rendszerek sajátosságaként fogták fel az erőteljes szerkesztettséget. „A bal oldaliban a szerkezetek nyitottsága (huzatossága) és váratlan törései egy irodalmias esztétikai érzékre engednek következtetni, míg a jobb oldali szövegtestben olyan szerkezetek találhatók, melyek mechanikusnak és erőltetettnek tűnnek [...] A verskép is olyan »hagyományosabb« képet nyújt a jobb oldali esetében, míg a bal oldali tépázottsága irodalmi feszültségektől és konvencióromboló hagyományoktól hemzseg.”

A kitöltők jellemzően az emberi intelligencia tartozékának tulajdonították az „elvont” gondolatokat és az abszurdnak ható költői képek alkalmazását. A költői képek valójában a hétköznapi nyelvhasználat, az emberi gondolkodás elengedhetetlen igazodási pontjai, keretei (például kattog az agya, az élet küzdelem, felrobban a dühtől stb.), azonban annak mértékében („Az emberi sokkal metaforikusabb, az MI néha gyanúsán »túl konkrétan« ír, pl. »zúzódások, horzsolások”), illetve módjaiban, „egyesediségében” valamely emberi jelleget feltételeztek a kitöltők. „»A molyfényben birkózó férfiak árnya vagyunk« költői kép, több olyan elemet tartalmaz, amit, azt gondolom, nem használ még az AI. Molyfény nem létezik alapvetően, ha jól gondolom, ez szinész-tézia, ahogy mi sem lehetünk más férfiak árnya, ezek mind költői képek.”

A második szöveg, Szűcs Anna Emília verse és annak mesterséges párja jelentette a legnagyobb kihívást és véleménykülönbséget a válaszadók számára. Jellemző válasznak bizonyult például, hogy talán mindkét szöveg emberi vagy éppen gépi szerző által alkotott. „Habár két igen különböző stílusú vers, mégis mindkettőn valahogyan érezhető, hogy ember által alkotott. Mindkét vers leíró, személyes élményt ad át, nem tő, hanem hosszabb, cifrább megfogalmazásban. Játszik a szavakkal, a mondatok hosszúságával, az írásjelekkel egyaránt.” A szövegértésen túl ebben az is szerepet játszhatott, hogy a két szöveg – kizárólag ennél a szövegpárnál – két külön címet viselt. A ChatGPT *Ártatlan vérvonal* címet ajánlott a Szűcs Anna Emília által adott *Mikor halott állatok*

ízét érzed, kiköpheted cím helyett. A szerző személyét végül az emberi alkotás esetében a válaszadók 65%-a, az MI esetében 55%-a tudta helyesen megtippelni.

Az elvontság és a költői képek alkalmazásának módjai ebben az esetben is fontos igazodási pontok voltak a közönség számára. „A 2. egyértelműbb próbál lenni, a versek általában nem egyértelműek, hanem gondolkodni kell rajtuk, több metaforát használnak.” Úgy tűnik, a meg nem értés tulajdonsága az, amelyet sokan az emberi szöveg, azon belül is a kortárs verselés sajátjaként tartottak számon. „A Gala I. esetében ugyanakkor az egyszeri laikus olvasó – mint én – annyi képzavart érez, hogy az (szerintem) csak kortárs költőtől származhat. A Gala I. esetében még a verset sem értem, a második pedig izzadva magyarázza magát.” A képeket, az asszociációkat és a szóhasználatot emellett a közönség megállapítása szerint az emberi költemény esetében jellemzi a szabadság, a kreativitás, az élményszerűség és az egyediség. „Mind a kettő viszonylag komplex, sorokon vagy akár a versen átívelő képekkel operál. A bal oldali képei kifejezetten kreatívak, nehéz elképzelni, hogy egy statisztikai prediktív rendszer alkotta őket. Erős érzelmi hatása is van, egyfajta élményt közvetít.” Egy következő kitöltő pedig így fogalmazott: „A bal oldali szóhasználata olyan szinten erős volt helyenként, hogy szerintem azt írhatta valós személy. A ChatGPT valahogy mindig kicsit »chillesebb« verseket ír.” Tétélezzük fel, hogy a ChatGPT nem azért képes az emberi szövegalkotást utánozni, mert nem determinisztikus, hanem éppen ez az a jellemző, ami produktumait szoros olvasás alkalmával megkülönbözteti a minőségi emberi szövegtől. Ebben az esetben azt állítjuk, a jó emberi szövegalkotás valamely mértékig determinisztikus kell hogy legyen, szemben az MI-vel. „A második verzió redundáns, szószátyár. Általában az MI-szövegek kevésbé feszesek, ezért érzem úgy, hogy a második a mesterséges intelligencia által írt szöveg.” Szintén Esterházy Péter szállóigévé vált megfogalmazása szerint „Mondatkihúzáshoz ugyanazok a képességek és erők kellenek, mint mondatíráshoz” (Esterházy 2011: o. n.). Ez is lehet annak a nem eszközszerű nyelvhasználatnak az ars poeticája, amely szerint az ember számára véges szó áll rendelkezésre – ha egyáltalán rendelkezésre áll – adott situációban helyet foglaló egyedi tapasztalatainak kifejezésére. A megszólaló ezért a nyelvkeresés aktusával él, ebben a folyamatban a ChatGPT pedig csak térkép lehet. Ahogyan az az egyik indoklásban szerepel: „Mintha a jobb oldali lenne az instrukció, amiről verset kell írni, és a bal oldali maga a vers.”

Az utolsó szövegpár mindegyik tagja *Snoopy* címre hallgatott, az eredeti novellát Magyar Boglárka ajánlotta fel a kutatás céljára. A teszt itt azt is kimutatta, hogy prózai és lírai szövegeken mennyiben különböző szempontok merülnek fel, az utolsó szövegpárnak az esetében ugyanis a narrativitás vált döntő tényezővé. A kitöltők 74%-a tudta helyesen felfedezni az emberi, 68%-a pedig a mesterséges intelligencia szövegalkotását.

Az emberi tapasztalatok hiteles átadása a korábbiakhoz hasonlóan itt is megjelent a válaszok között: „A bal oldali szöveg gesztusokon, impressziókon keresztül ábrázol emlékeket, értelmeket. Olyan eszközökkel él az írás, amelyek emberi tapasztalatokon, konvenciókon alapulnak, így erre képtelen lenne az AI. (Ilyen például az ujjon egyensúlyozott helyszínek, amelyek a személy múltjában meghatározó jelentőséggel bírtak.” Ezek a tapasztalatok azonban nem csak a szemantikai mezőt jellemezték. Érdekes módon habár mindkét szöveg egyes szám harmadik személyben meséli el a történetet, a kitöltők között megjelent az az olvasat, amelyben az egyik szöveg egyes szám első

személyben íródott: „számomra egyértelműnek tűnik, hogy az E/1. szemszögűt írta ember.” A fokalizáció és a szabad függő beszéd alkalmazása Magyar Boglárka prózájában azt eredményezte, hogy a narrátor és a főszereplő szólama között elmosódott a határ, a szerző pedig ezzel utat nyitott a többértelműségnek. A jelenségre kritikájában Fülöp Barnabás is felhívta a figyelmet: „A zárlatban pedig már maga az olvasó is elbizonytalanodik, hogy a főszereplő »sírja el magát«, vagy már az ő tudatán belül lévén a lányát szimuláló csirke »potyogó szezám-magjai« a könnyek. Nem kétlem, hogy ilyen irodalmi megoldásokat egy AI idővel képes lenne elsajátítani, kifejezések és névmások adott szövegösszefüggésen belüli poliszémiáját kiaknázni” (Fülöp, 3. melléklet). Magyar Boglárka prózája komplex narratív eljárásokkal dolgozott, amelyek újabb és újabb kapukat nyitottak meg a szövegvilágon belül. Az olvasók érezték, és hangot adtak a „tényszerű leírás” és a „zavaros”, de érzékletes, emberi szövegalkotás közötti különbségnek, amelyben lehet „bántó”⁹ kijelentéseket tenni, és lehet a szöveg mikro-, mezo- és makroszintjén belül egymásra hatásokat felfedezni. Ahogyan Magyar Boglárka felépítette a szövegvilágot, az nem egy lineáris haladási irányt mutatott, hanem sokszorozódó lehetőségeket a deiktikus és szemantikai viszonyok között. A ChatGPT szövegalkotásában ellenben Pinczési Botond megfogalmazásával „egymás mellé, és nem egymásra rakódnak a jelentésrétegek” (Pinczési, 1. melléklet).

3.2. A narrátor szólama

Ahogyan a fentiek is kitértek rá, a narrációban lévő különbségek kimutatására a kutatásban felhasznált prózai szövegek bizonyultak a legalkalmasabbnak, Magyar Boglárka novellája és annak a ChatGPT által generált alternatívája. Szemben Magyar Boglárka szövegével, a ChatGPT egyetlen, mindentudó narrátori szólamot, klasszikus narrációt választott a gondolatvezetésre. A két szöveg közti legfőbb különbségeket Fülöp Barnabás a következő módon foglalta össze: „Mindig világos, hogy egy harmadik személyű narrátor beszél, amikor ez a szólama a szereplő belső gondolatvilágára közelít rá, akkor a fokalizáció váltásait rendszeresen jelzi a szöveg [...] szemben a másik változat szólamkettőzéseivel és szabad függő beszédével, átláthatóbban közvetíti az olvasó számára a cselekményelemekkel kapcsolatos információkat, sokkal kevésbé sejtet, kisebb teret hagy többértelműségeknek, tehát pusztán információátviteli eszközként tekint a nyelvre” (Fülöp, 3. melléklet). Ahogyan az előző fejezetben is tárgyaltuk, a narratív eljárások nem csupán strukturális, de szemantikai különbséget is teremtenek, újabb szemantikai szintek létrehozására képesek az emberi szöveg esetében: „Ami miatt [...] ezt gondolom az emberi szövegnek, az a fentebb körbejárt koherencia és következetesség: a személyközi viszonyok (narrátor és szereplő közti) elbizonytalanodása itt sokkal több utat nyit meg az értelmezés számára, mint a (szerintem) gépi szöveg »tisztá« viszonyai” (Fülöp, 3. melléklet).

Annak ellenére, hogy az MI-féle klasszikus narráció megalkotása mennyivel „tisztább” grammatikai és logikai rend szerint használja fel a nyelvi elemeket,

⁹ „Az AI még nem tud cinikus és bántó lenni, az első szöveg tele van bántó emberi fordulatokkal, a második ugyanezeket már kipolírozta a szövegből” – fogalmazott egy válaszadó.

Fülöp Barnabás arra is rámutatott, hogy a ChatGPT mégis képes ellentmondásos szerkezeteket alkotni: „a »csecsemőkori emlékekről« egyszerre derül ki, hogy a főszereplő számára csak ezek maradtak, illetve, hogy elvették tőle az »élet és az emberek«. A két állítás egyszerre nyilván nem lehet igaz” (Fülöp, 3. melléklet). Ellentmondások Magyar Boglárka prózájában is szerepelnek, azonban olyan módon, hogy azok egyszerre közvetítői a narratív megoldásoknak és építőkövei a szövegértelemnek. „A harmadik személyű narrátor szólama és a beszélő hangja között elmosódik a határ, ékes példája ennek, ahogy a jelenetről először szabad függő beszédben azt olvassuk, »mindenki látja«, majd később kiderül, hogy a valójában a tré öltözék sem érdekel senkit” (Fülöp, 3. melléklet). A koherencia és következetesség tehát nem az ellentmondások vagy többértelműség hiányát, hanem azok indokoltságát és értelemleltető szerepét jelentik, és mint ilyenek, annál fontosabbak az emberi szöveg felismeréséhez.

Tegyük fel, hogy amennyiben a szövegszintű ellentmondások nem járulnak hozzá a fenti módon a szövegértelem bővüléséhez, akkor sem lehet olyan nyelvi „hiba”, amely önmagában megfosztaná a szöveget irodalmi értékétől, a rossz/roncsolt szöveg ugyanis magasan kanonizált az irodalom történetében. Habár a 20. századi magyar irodalomban jóval korábban is születtek már rá gyakorlatok, kiemelendő a nyolcvanas–kilencvenes évek magyar költészete, amely előszeretettel mutatott rá a nyelvi kompetencia relativizálásának poétikai lehetőségeire depoetizált és alulstilizált lírai megszólalásmódok alkalmazásával¹⁰ (Kulcsár-Szabó 2002: 402–408). A rossz szöveg tehát automatikusan nem jelentheti a ChatGPT kudarcát az irodalmi szövegalkotásban, a kutatás azonban arra enged következtetni, hogy emberi és gépi szöveg „hibája” között felfedezhető olyan eltérés, amely megkülönböztető erővel bír. A ChatGPT prózáját Fülöp Barnabás ugyanis nem egy tudatos író hibapoétikájaként dekódolta, hanem egy nyelvi modell helytelen vagy pongyola alkalmazásaként: „a szöveg roncsoltságát végül is nem egy emberi szerző valamifajta »hibapoétikájának«, hanem egy magyarul kissé pontatlanul tudó AI üresbefutásának olvasom, hiszen hiányzik az egész és a rész viszonyát egy mederbe terelő önreflexió” (Fülöp, 3. melléklet).

3.3. Ember, szöveg, világ

A közönség válaszai nem csupán azt tükrözik, hogy mit gondoltak a kitöltők az emberi és a gépi szövegalkotás sajátjának, hanem hogy milyen elvárásaik vannak

10 Ehhez a költészeti hagyományhoz tartozik Kukorelly Endre is, aki *Mire jó a tenger* (1982) című versében éppen arra világít rá, milyen hibákat ejt az irodalmi megszólalásmódra törekvő, ám a regisztert nem birtokló (akár gépi) szerző. A szöveget a kutatás során a ChatGPT szövegeivel szemben is felhozott redundancia, illetve tautológia jellemzi, hiperkorrektsége pedig önrombolásba fordul át (Szirák 2021: o. n.). A mű az élményt, ahogyan a kutatásban részt vevők szerint a ChatGPT is teszi, használatát alacsonyítja a megfogalmazás során (Kulcsár-Szabó 2002: 402–408). „*A tenger látványosan tisztítja a szemet. / Tengert hallgatva tisztul a fülhallás, ha állok / a tengerben combig, tisztul rajtam a combhús. / Föld, föld!, kiabál a tengerészlegény, viszont // a tenger! gondolom én, mikor meglátom / azt. A hajók fenekét lapogatja a hullám, és halfajták úszkálnak le-föl / begyesen. A tenger mellett fürdőszezonok // vannak, fürdőzéssel töltjük el szezonban az időt. / Ha belehaladok a vízbe, a sejtjeimben / sejtelmes, régi boldogságot érzek, // úszok olyankor, ujjongok vadul, és elég / hülyén vigyorgok, pontosan nem tudom, miért, / de az tény, hogy a tenger jól van kidolgozva.*” (Kukorelly Endre: *Mire jó a tenger*).

az irodalommal kapcsolatban. A befogadói elvárások nagyban meghatározzák mind a gépi, mind az emberi irodalmi teljesítmény értékelését. „Az olvasást megelőző, a befogadást előkészítő szakasz azért is fontos, mert ekkor aktivizálódik mint elvárás, az a hagyományozott, illetve egyénileg elsajátított ismeretanyag, amelyhez viszonyítva tekinthetünk valamit irodalomnak, amely a befogadás további szakaszaiban vagy megerősítést kap, vagy módosul” (Fehér 2009: 140). Míg a laikusok alkalmazták, a kritikusok reflektáltan kezelték az olvasó viszonyát a szöveghagyományhoz, sőt sok esetben éppen e befogadói elvárások felülírásának hiányát kérték számon az MI-n. Ahogyan Vincze Richárd fogalmazott: „Akár azt is érezhetné az ember, hogy e vers szerzője az általános és középiskola kanonikus darabjain edződött, és így, ezekhez a szövegekhez kapcsolódva, mintegy szövegemlékezetre rájátszva alkotja szövegeit. Ezzel persze semmi baj nincsen, és nem is lehet önmagában, kivéve ha ezek a kifejezések reflektálatlanok, semmiféle, a létet gyarapító kontextusteremtő erővel nem rendelkeznek, röviden: giccsesek és elhasználtak” (Vincze, 2. melléklet).

Túl azon az irodalmi igényen, hogy a szöveghagyományba illeszkedő szöveg ne csupán mennyiségileg gyarapítsa azt, a világ megkonstruálásának igénye önállóan is felmerül a kognitív nyelvészet keretein belül. Mivel a nyelv nem csupán eszköz, hanem a reprezentációk folyamatos felépítésének közege, ehhez a paradigmához kapcsolódik a már említett nyelvkeresés aktusa is, amelyet a kritikusok hiányoltak. Ahogyan Pinczési Botond kiemelte, a ChatGPT esetében „csak az irodalmi megszólalásmódra annyira jellemző nyelvkeresés hiányzik a szövegből, ami miatt úgy érződik, hogy írója nem együtt gondolkodik a nyelvvel, hanem felhasználja és elhasználja azt” (Pinczési, 1. melléklet).

Tény, hogy a GPT által alkotott szövegek a kritikusok elismerése szerint listáját adják létező poétikai eszköztárunknak, ebben pedig építenek az erősen kanonizált, 19. századi tradíciókra és a kortárs versbeszéd jellemző formáira. Előbbihez tartoznak a „túlhasznált” (Vincze, 2. melléklet), „klisés” (Pinczési, 1. melléklet) vagy „közhelyes” (Fülöp, 3. melléklet) költői képek vagy éppen szerkezetek (*sebzett lobogás, véresen lobog, rohanó folyó*), a „rímhelyzetekre gyakran építő retorikák” (Vincze, 2. melléklet), utóbbihoz pedig inkább olyan szerkezeti jellemzők, mint a nagybetűk elhagyása, az eltérő hosszúságú versszakok vagy a visszafogott központosítás. A központosítás esetében, ha az MI kifejezetten próbálkozik is az aktuális irodalmi trendek imitációjával, nem feltétlenül tudja beépíteni annak értelemleltető szerepét.¹¹

Ahogyan a szövegronsolás technikájánál, úgy a stílári és nyelvhelyességi hibák esetében is döntő érv volt a szubjektum jelenléte, a humán versbeszélő ugyanis a kritikusok szerint minden nyelvi jelenség végső legitimációját hordozhatná. „Az egyetlen szempont, ami valamennyire összeránthatná a szöveget, az a versbeszélő lehetne,

11 Vincze Richárd e tekintetben részletesen bemutatja a két szöveg közötti különbséget, itt azonban az „első szöveg” az MI alkotására, a „második szöveg” az emberi alkotásra vonatkozik: „Az első szöveg olyan hatást kelt, mintha jól formált mondatok lennének verssé tördelve, míg a második többet bíz e jelek értelemkonstruáló eshetőségeire. Példa az elsőben: »szűzen szűrőd le a sors adományát, / mint egy keserű italt, melyet kötelesség innod, / új érzésekkel találkozol, / az érzékenység megtanít rá, hogy gondoskodj magadról, / megértsd és elfogadd a női test rejtelmét, / melyet a természet működtet, irányít.« És a második szövegben: »simaizomzatod körbenövi / szeméremajkadat - / altested afázias. / némán szorítják egymást: / a petevezeték a méhfüggesztő izommal«. Míg az első textus esetében úgy tűnik, hogy a tapasztalatnak egy prózaibb megfogalmazása történik, nem melleleg akár a didaktikusság vádját is rásüthetem, a második szöveg elemibb szinten építkezik, apróbb, finomabb jelenségekből szövi meg e tapasztalat egészét” (Vincze, 2. melléklet).

viszont arra, hogy ki mondja ezeket mondatokat, nem derül fény, így a kimondás motiválatlansága miatt tét nélküli marad a versbeszéd” (Pinczési, 1. melléklet). Pinczési Botond kritikája így lehet képes szinkronizálni a lírai és prózai művek elemzését érintő legfőbb szempontokat. A nyelvi kompetencia relativizálása ugyanis jelentheti a lírai szubjektivitás hangsúlyozását, azaz a szöveg minősége és a szöveg mögött álló szubjektum kognitív állapotai kölcsönhatásban állnak, amit a kreatív és innovatív alkotó bátran felhasznál. A sérült szöveg ezzel könnyedén egy egyedi világlélmény egyedüli hiteles leképeződésévé válik. A szubjektum hiánya pedig láthatóan átsüt ott, ahol akár a nyelvi hagyomány elismerése vagy tagadása, akár a nyelvi csapdák, amelyek a szemantikai és szintaktikai viszonyok pozitív tisztázatlanságát eredményezhetik, nem mutatkoznak meg a szövegben. A „tisztázatlan” innovatív viszonyok között végső soron a versbeszélő személye az, aki a koherenciát és a következetességet megvalósíthatja.

Az emberi és gépi szövegek irodalomkritikai megközelítése egyértelműen rámutatott azokra a nyelvi elemekre, ahol minőségbeli különbség fedezhető fel a két szövegtípus között. A szubjektum hiánya egyfelől jelenti a nyelvkeresés aktusának hiányát, ami a nyelvi hagyomány innovatív újragondolásában mutatkozik meg. Másfelől sérülést okoz a szövegkohézióban és azon keresztül a szöveg értelemszerkezetében, mivel a ChatGPT hiába illeszt egymás után nyelvileg helyes szemantikai és szintaktikai szerkezeteket, amennyiben az egységes szövegvilág nem jön létre. A szövegvilág „a beszédhelyzet tér- és időrendszeréből, a beszédhelyzetben részt vevők viszonyaiból és cselekedeteiből és a szövegben megnevezett vagy bennfoglalt dolgokból, cselekvésekből, körülményekből áll össze a résztvevők észlelései és egyéb kognitív műveletei által” (Kiefer 2006: o. n.). A kognitív műveletek helye a szövegvilágban azonosítható a szubjektum jelenlétével a szövegben. A szubjektum nélkül azonban hiányzik a világ (tapasztalata) is, így a szövegvilág kritériumából a gép esetében marad a „szöveg”.

4. Összegzés

Az emberi nyelvhasználat szubjektum, nyelv és világ hármasságából épül fel, ezzel szemben a gépi nyelvhasználat jelenleg csak a nyelv kritériumát tartalmazza. A ChatGPT nyelvi produktumában kimutatható a szubjektum általi kognitív műveletek hiánya a szövegkohézióban és -értelemben, valamint a nyelvkeresés aktusának hiánya, amely azt implicálja, hogy a nyelv eszközszerű felfogása érvényesül a világkonstruálás emberi igénye helyett. A ChatGPT nem determinisztikus működése érdekes módon akadályozhatja is a kreatív szövegalkotást, hiszen az emberi nyelvhasználat három tényezőjéből kettőt nem birtokol, amely az innovatív döntések meghozatalát segítené. Ennek ellenére a ChatGPT a válaszadók egyharmada szerint alkalmas jelenleg kreatív szövegírói feladatok megoldására, szakértői vélemények szerint azonban (még) nem képes a világlélményt innovatívan feldolgozó megoldásokra, kognitív és nem formális műveleteket igénylő tervezésre. Mindennek kimutatása fokozottan lehetséges a szépirodalom területén, amelynek primer nyelvisége a nyelv teljes funkcionalitását célozza. Kulcsár Szabó Ernő szavaival „manapság ugyan ritkaságszámba megy az olyan irodalomtudományi irányzat, amely – ha nem kapcsolódik is a nyelvi

fordulathoz – szerint a nyelvként a nyelv ne az irodalomban kerülne legközelebb az olvasóhoz” (Kulcsár Szabó 2017: 438).

A jelen kutatás számos további kutatási irányt nyit meg, hiszen nem csupán a technológia fejlődik folyamatosan, de mind a prompt, mind a befogadói csoportok felől izgalmas szegmenseit lehetne felfedezni az emberi és gépi nyelvhasználat összevetésének. E kísérlet fő limitációját éppen az jelentette, hogy a magyar nyelv esetében lehetett csak elvégezni azt: noha a ChatGPT angol „anyanyelvű”, a tanulmány írója és a felkért kritikusok a magyar nyelv esetében rendelkeznek azzal a szövegahagyománybeli jártassággal, amelyet – ahogyan azt a fentiekben is bemutattuk – a kísérlet megkövetelt. Azok az alapvető különbségek azonban, amelyek megállapításához vezetett a kutatás, változatlanul relevánsak a jövő készségeit illetően, hiszen emberi és gépi kogníció különbségei vezetnek el minket azokhoz a kompetenciákhoz, amelyek az emberi és gépi együttélés alapjait képezik. Egyszerű példaként megfogalmazhatjuk, hogy ha egy nem determinisztikus program térnyerésekor a „mondatírás” képességei inflálódni látszanak is, a „mondatkihúzás” képességeinek értéke éppen hogy erősödik, ami nélkül minőségi szövegalkotás nem képzelhető el.

Ami bizonyos, hogy a mesterséges intelligencia fejlődése radikális változást jelent műveltségünkben. A nyelv, amelynek egyedüli birtokosa idáig az ember volt, újabban egy nem emberi intelligencia használatába került. Ez a folyamat bármely előítélettel szemben önmagában nem jó vagy rossz, valódi értékét felhasználási módja teremti meg. Az MI egy eszköz, amelynek tudatos és transzparens használata szükségszerű a jövőben. Az MI korszakában kompetens egyén létrejöttének számos aspektusa jelentheti további, részletes kifejtés tárgyát.

Irodalomjegyzék

- Bañcerowski, Janusz 1999: A kognitív nyelvészet alapelvei. *Magyar Nyelvőr* 123/1: 78–87. Online: <https://www.c3.hu/~nyelvor/period/1231/123107.htm>
- Bognár Melinda 2023: Építészeti és digitális elmélet. A számítógépes nyelvészet és a PULI. *Építészforum*, 2023. december 29. Online: <https://epiteszforum.hu/04-epiteszet-es-digitalis-elvelet-a-szamitogepes-nyelvessel-es-a-puli>
- Clark, Andy 1996: *A megismerés építőkövei. Filozófia, megismeréstudomány és a párhuzamos megosztott feldolgozás*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Crevier, Daniel 1993: *The Tumultuous History of the Search for Artificial Intelligence*. New York: Basic Books.
- Esterházy Péter 2011: *A szavak csodálatos életéből*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum.
- Fehér Erzsébet 2009: Az irodalmi stílus néhány kérdéséről újabb megközelítésben. *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Sectio Linguistica Hungarica* 129–144.
- Héder Mihály 2020: *Mesterséges intelligencia. Filozófiai kérdések, gyakorlati válaszok*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Kiefer Ferenc (szerk.) 2006: *Magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kulcsár Szabó Ernő 2017: A nyelv, a dolgok és az alapító megnevezés. A nyelvi alkotás és a mai szépirodalom. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Budapest: Gondolat Kiadó. 433–461.

- Kulcsár-Szabó Zoltán 2002: A gép poétikája. In: Kenyeres Zoltán – Gintli Tibor (szerk.): *Pillanatkép a hazai irodalomtudományról*. Budapest: Anonymus Kiadó. 401–419.
- Lehmann Miklós 2001: Funkcionalizmus Wittgenstein filozófiájában. *Magyar Filozófiai Szemle* 45/3: 292–301.
- Mesterséges Intelligencia Elektronikus Almanach 2011. Online: http://project.mit.bme.hu/mi_almanach/books/aima/ch01s03
- Pléh Csaba 1996: A modern kognitívizmus mozgalma és változásai. In: Pléh Csaba (szerk.): *Kognitív tudomány*. Budapest: Osiris Kiadó. 9–34.
- Pléh Csaba – Lukács Ágnes (szerk.) 2015: *Pszicholingvisztika*. Budapest: Akadémiai Kiadó. Online: <https://doi.org/10.1556/9789630594998>
- Prószék Gábor 2023: A mesterséges intelligenciának nevezett eszközök nyelvi képességeiről. Konferencia-előadás. *Emerging Technology Conference – AI in Art and Design*. Budapest, Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, december 8.
- Russell, Stuart J. – Norvig, Peter 2000: *Mesterséges intelligencia modern megközelítésben*. Budapest: Panem.
- Szilágyi N. Sándor 1996: *Hogyan teremtsünk világot? Rávezetés a nyelvi világ vizsgálatára*. Kolozsvár: Erdélyi Tankönyvtanács.
- Szirák Péter 2021: Kukorelly „természete” – A strand, a kert és az ismeretlen. *Műút*, 2021. december 7. Online: <https://muut.hu/archivum/37642>
- Szokolcsy Ágnes 1998: A tudomány metamorfózisa és a kognitív tudomány. Posztkar-teziánus alternatívák. In: Pléh Csaba (szerk.): *Megismeréstudomány és mesterséges intelligencia*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 273–294.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1994: A dogmatikus nyelvestétikai válfaja: mit adott a hazai stilisztika az irodalomértésnek az elmúlt évtizedekben. *Literatura* 20/2: 213–224.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2014: Funkcionális nyelvtan: elmélet és gyakorlat. In: Vančo Ildikó (szerk.): *Funkcionális és kognitív nyelvpedagógia. Szöveggyűjtemény*. Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem. 119–136.
- Turing, Alan 1950: Computing Machinery and Intelligence. *Mind* 59, 433–460. Online: <https://doi.org/10.1093/mind/LIX.236.433>
- Wittgenstein, Ludwig 1963: *Logikai-filozófiai értekezés*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Ford. Márkus György.

Források

- Fülöp Barnabás 2023: Kritika a *Snoopy I.* szövegről. Budapest.
- Fülöp Barnabás 2023: Kritika a *Snoopy II.* szövegről. Budapest.
- Kukorelly Endre: *Mire jó a tenger*. Online: https://www.babelmatrix.org/works/hu/Kukorelly_Endre-1951/Mire_j%C3%B3_a_tenger
- Magyar Boglárka 2023: *Snoopy*.
- Pinczési Botond 2023: Kritika a *Gala I.* szövegről. Budapest.
- Pinczési Botond 2023: Kritika a *Gala II.* szövegről. Budapest.
- Szabolcsi Alexander 2023: *Gala*.
- Szűcs Anna Emília 2023: *mikor halott állatok ízét érzed, kiköpheted*.
- Vincze Richárd 2023: *Az ártatlan vérvonal / mikor halott állatok ízét érzed, kiköpheted* című versek összehasonlítása. Budapest.

1. melléklet

Szabolcsi Alexander

Gala

molyfényben birkózó férfiak árnya vagyunk,
egy kéz nyúl át felettünk,
nem vesz részt a különböző szőrrel benőtt
hajlatok egymást kifordító szüntelen
forgásában, csak tart felénk,
és el tőlünk,

a kézen észrevevessük, hogyan fut az ér,
melyik irányba folyik végig először
az izzadság majd az azt felváltó víz,
élvezzük a véletlen kilocsolt tusnak
sós rétegét, és az sem zavar, ahogy
minden fognyom követeli vissza
a rajta tett harapást, az összes csók
az ajak ráncait, a gyűrűk tisztelt
de nap által megfogatlan maradt színét,
a tenyerünk először lassú fogását, kapaszkodását,
majd szorítását, húzását, tépését, rángását,
mind kéri vissza a kéz, amely lassan nyúl át felettünk -
tartson bárhova

nem húzódunk el, nem is nézünk már
sehova, a tekintet maradt nekünk
azt nem kéri senki, nem is tudnak róla,
csak egy testeken ejtett ponttól pontig tartó
lassan elfojtott megismerés hiánytalan
maradéka

a birkozók kimozdulnak
csak a köröm alatt elhalt bőr, a fekete kosz
és az üres, izzadságszagú szoba marad.

Pinczési Botond 2023: Kritika a Gala I. szövegről. Budapest.

A *Gala* című vers egy patriarchális berendezkedésben lévő nő vagy nők kiszolgáltatottságát rögzíti. A többes szám eldöntése azért problematikus, mert bár a megszólalásmód a mi és az ők ellentétpárjára épül, de a versben végig hangsúlyos marad a testi

tapasztalatok közlése, mintha a beszélő egy személyes élményéről egy közösségen keresztül próbálna beszámolni. Szóval kié ez a test? Egy nőé vagy a nőké?

Olvasatomban egy fizikailag bántalmazott, traumatizált nőé. A traumaelbeszélések egyik jellemzője az eltávolítás. Az áldozat eltávolítja magától a traumát, hogy a kimondás által értelmezői viszonyt alakítson ki az atrocitással. A versben megjelenő többes számot egy olyan eltávolító gesztusnak látom, amellyel a beszélő egyrészt egy (sors)közösség részeként helyezi el magát, hogy magárahagyottságát megszüntesse, másrészt ezáltal megszünteti a saját test és az öntudat azonosítását is, vagyis lemond a testi önrendelkezésről. Utóbbit megerősíti az is, hogy a második versszakban rögzített érzéki tapasztalatoknak mintha csak a nyomai lennének olvashatók, vagyis az erőszak tett hiába ért véget, annak nyomait a beszélő még mindig magán őrzi: „a tenyerünk először lassú fogását, kapaszkodását, / majd szorítását, húzását, tépését, rángását, / mind kéri vissza a kéz”.

A szövegben ezen túl is felfedezhetők olyan poétikai eljárások, amelyek egy-egy hiánytapasztalatot keresztül emlékeztetnek a testi autonómia elvesztésére. Ide sorolom a verskezdő sorban rögtön felbukkanó árnyéklétet („férfiak árnya vagyunk”), a harmadik versszakban kijelentő mondatok helyett megjelenő tagadásokat („nem húzódunk el, nem is nézünk már / sehova”), továbbá a jövő idő segédigéjeként számon tartott fog olyan szavakba helyezését („fognyom”, „megfogatlan”, „fogását”), amelyek valamilyen emléket idéznek fel, vagyis a múltba rekedtség állapotát viszik színre, ezáltal implicit módon egy olyan jövőképet vetítenek előre, amelyet a traumához való viszony fog leginkább meghatározni.

A traumatizált nő kiszolgáltatottságát végérvényessé teszi a vers keretezése, ugyanis a kezdő- és záróversszakból hiába rajzolódik ki egy olyan mozgulatsor, amelyben az agresszív cselekvés jelképévé emelt előrenyúló férfikéz visszahúzódik, de a testi kiszolgáltatottság – ahogy a szöveget lezáró jelentékeny szó is kinyilvánítja – „marad”.

Remélem, az elemzés során sikerült kimutatni, hogy a *Galá*ban több olyan szépírói megoldás is található, amely feltételezi a patriarchális berendezkedésből eredő kiszolgáltatottság, a traumákról való hallgatás és beszéd, valamint a hiátusokon alapuló versnyelv alapos ismeretét. Ha mindez nem elég bizonyíték az emberi és költői jelenlétre, akkor hozzátenném, szerintem a mesterséges intelligencia sosem követne el olyan hibát, hogy egyszer helyesen, egyszer pedig helytelenül produkálja ugyanazt a szóalakot (lásd: „birkózók”, „birkozók”), ez egy emberi tévesztés, poetica licentia.

Írj egy verset, amelyben a birkózás az élet allegóriája, szenvedés. A szöveg legyen szürrealista, de írja le naturálisan a birkózó testeket.

Gala

két test küzd, két test harcol,
a porban és sáros kavicsok között
karmolódnak körmeik, megtörnek csontjaik,
a szenvedés áthatja egész testüket.
szétgyűrődnek, mint papírlap a szélben,
furcsa testek között, lépten-nyomon kavarodnak.

az idő lassan jár, de az erő kihívást kiált,
 a birkózók mozdulatai groteszk táncot járnak.
 egyikük arcát a szenvedés vonásai őrzik,
 vértől, izzadtól kipirult az arc bőre,
 míg a másik teste csavarodik, mint kígyóé,
 testét összetéveszthetetlen karmolások díszítik.

a küzdelem a lélekben zajlik,
 a belső démonokkal való összeecsapás,
 a birkózók szemeiben tükröződik az élet vihara,
 kettéhasadnak, de mégsem válnak szét soha.
 a porba hullnak, megfáradva, vérben-fagyban,
 de lelkükben ott él az elszántság és az ellenállás.

a birkózás a szívükből fakadó tűz,
 mely soha nem alszik ki, mindig újra lángra lobban.
 mert az életben is küzdelem zajlik mindennap,
 de a bennük élő erő mindig talál utat a folytatáshoz.

Pinczési Botond 2023: Kritika a Gala II. szövegről. Budapest.

Esterházy Péter így fogalmaz *A szavak csodálatos életéből* című előadásában az író meghatározása kapcsán: „[E]gy idézet Thomas Manntól – vagy Goethétől?, minden idézet vagy Thomas Manntól vagy Goethétől való – mutatja az irányt: Író az, akinek gondot okoz az írás.” Érdemes Esterházy (és persze Goethe vagy Mann) iránymutatását szem előtt tartanunk a *Gala* című szöveg ezen változata esetében is, hisz írójának egyáltalán nem okoz gondot az írás. De miből szűrhető ez le?

A mű elején leírászerűen megjelenik két birkózó, akiknek küzdelme a szöveg előrehaladtával egyre elvontabbá válik, először érzelmi, majd filozófiai síkra terelődik – amennyire az ’élet egy küzdelem’ metaforát filozófiának lehet nevezni. Persze attól, hogy egy szöveg felszínes, még alkothatta volna ember (ennek belátásához elég lehet egyetlen Lakatos Levente-mondatot elolvasnunk), viszont ha közelebb megyünk a vers költői képeihez, akkor abból könnyedén kiderülhet, hogy egy nem ember által írt szöveggel van dolgunk. A *Galában* ugyanis a költői képalkotások a szépirodalmi és zenei kultúra által leginkább elcsépelet és kiüresített képzettársítások szerint működnek. Tetten érhető ez a „szívükből fakadó tűz” részletben, a lelki szenvedést kiváltó érzelmek „belső démonként” való megnevezésében, valamint a lassan járó időben is. A klisés költői képek mellé ráadásul bizonyos szavak, motívumok redundanciába hajló újramondása is társul, vagyis a „test”, a „birkózók” vagy épp a „küzdelem” ismétlése nem jár a kifejezések értelmének kibővítésével, inkább azt érzékelheti az olvasó, hogy egymás mellé és nem egymásra rakódnak a jelentésrétegek. Az egyetlen szempont, ami valamennyire összeránthatná a szöveget, az a versbeszélő lehetne, viszont arra, hogy ki mondja ezeket mondatokat, nem derül fény, így a kimondás motiválatlansága miatt tét nélküli marad a versbeszéd. Ha nagyon meg akarnám fejteni a versbeszélő problematikáját, akkor az avított(nak is nevezhető) képalkotás és a cím miatt Gaiára,

az antik görög kultúrában a Föld teremtmőjeként megjelenő istennőre asszociálnék, aki kívülről szemléli az emberek földi küzdelmét, nem tud velük szorosabb viszonyt kialakítani, így ebben az értelmezésben a versbeszéd bonyolultságának elmaradása az ember-isten kapcsolat elmaradásával/megszűnésével függne össze. Ezen olvasat ráadásul a vers értelmezési keretébe vonzza a teremtmő-teremtett kérdéskörét, ami egy MI által generált szöveg esetében több mint izgalmas szempont lehet. Persze ez már csak belemagyarázás, amit a versszövegek értelmezéséhez gyakran jól használható antik műveltség mondat velem, hisz irodalomértelmezőként az ember ugyanúgy be van programozva egy olvasásmódra, mint a *Galát* létrehozó gép a versszövegírásra.

A mű tökéletesen mímeli a kortárs versbeszédre nagyon jellemző formát (elhagyja a nagybetűket, eltérő hosszúságú versszakokkal dolgozik, és visszafogott benne a központozás), csak az irodalmi megszólalásmódra annyira jellemző nyelvkeresés hiányzik a szövegből, ami miatt úgy érződik, hogy írója nem együtt gondolkozik a nyelvvel, hanem felhasználja és elhasználja azt.

2. melléklet

Szűcs Anna Emília

mikor halott állatok ízét érzed, kiköpheted

mikor nyílni kezdenél
simaizomzatod körbenövi
szeméremajkadat –
altested afáziás.

némán szorítják egymást:
a petevezeték a méhfüggesztő izommal
kapaszkodik beledbe, hasfaladba.

minden préselés és gyümölcsszakadás
ellened dolgozik.
a vér szakaszosan tolul nyílásodba
mikor alvad fekete, belül sötétebb
holthús.

szádba veszed görcseidet és
kispárnára könnyezel.

Írj egy prózaverset egy lány első menstruációjáról naturalista stílusban egyes szám második személyben.

ártatlan vérvonal

fájdalommal átszótt emlék a lány
mint a télbe zárt, jégvirágos ablakon át
látod az életed színes pántlikáit
véresen lobogni, sebzett lobogással.
hirtelen bekerít, mint vadállat
magához szorít rád talál,
váratlan fájdalommal.

nem bújhatsz el
mert az érzés nem múlik el
csak sodródik, mint árterületen az ár.

először ijedtség, zavar a szemedben,
majd gondolatok, kérdések
mi ez? miért velem történik?
fájdalom, görcsök és vándorlás,
mint a rohanó folyó partjain,
melyet nem irányíthatsz, nem állíthatsz meg.

ahogy az élet kezdete újabb fejezetét
nyitja meg előtted, melyre nem voltál kész,
de mégis eljön, mint a fák leveleire
az őszi színek, megkaparintva téged.

szűzen szűröd le a sors adományát,
mint egy keserű italt, melyet kötelesség innod,
új érzésekkel találkozol,
az érzékenység megtanít rá, hogy gondoskodj magadról,
megértsd és elfogadd a női test rejtelseit,
melyet a természet működtet, irányít.

Vincze Richárd 2023: Az ártatlan vérvonal / mikor halott állatok ízét érzed, kiköpheted című versek összehasonlítása. Budapest.

Nehéz helyzetben van az, aki a mesterséges intelligencia szövegalkotó eljárásait szeretné összehasonlítani a humán intelligencia poétikai/retorikai fogásaival. Tehát nehéz helyzetben vagyok magam is. Persze ez nem mentség, vagy jelen esetben éppen nem mentség, ugyanis szerencsére itt nem a szerzőazonosítás jogi dimenzióiban kell a létrehozó kilétéről terhelő bizonyítékokat gyűjtenem, horribile dictu a nyelvi produktum megalkotóját felismernem. Jóllehet talán a két módszer és cél (tudniillik

a gépi kódok segítségével végzett szövegfelismerés jogi procedúrákban, valamint a verselemzés, emberi ész által) nem esik olyan távol egymástól. Legalábbis hasznára lehetnek egymásnak. Ezért a továbbiakban anélkül, hogy teljes bizonyossággal a szerző gépi, illetve humán eredetét kimondanám, néhány érdekes tendenciára mutatnék rá. Talán ez az egyetlen lehetőség, amely egy irodalomtörténettel, irodalomtudománnyal foglalkozó személy előtt állhat. Ezeket a tendenciákat természetesen nem lehet a kortárs irodalmi mozgásoktól külön kezelni, nem is érdemes, ugyanakkor abba a hibába sem érdemes beleesnünk, hogy e nyelvi kinyilatkoztatásokat, nyelvi alakulatokat a tiszta formalizmus jegyében struktúrákra és jelenségekre szűkítjük le. Hovatovább, valamiképpen a versolvasásban létrejövő érzetek, benyomások is orientálóak lehetnek, de ennek talán hatalmas jelentőséget úgyszint nem érdemes tulajdonítani.

A két vers hasonló nő tapasztalatokról tudósít, eltérő hosszúságban és eltérő szerkezeti megformáltságban. Az első – *ártatlan vérvonal* című – sorai hosszabbak, míg az utóbbi – *a mikor halott állatok ízét érzed, kiköpheted* című – rövidebbek, soraik eltérő szótagszámokból állnak. Előbbi rímhelyezetekre gyakran építő retorikákkal él, az utóbbi szabad formájú, ritmusát és tempóját belső, rejtettebb összhangzások teremtik meg. (Itt máris közbeszólhatna az irodalomtörténész kortárs lírai szerkezeteken edzett füle: hát olyat, ilyen szépen rímeset, mint az első, már kevesen írnak, hallgatása az első versnek 19. századi tradícióhatásokat, impressziókat kelt. Jóllehet, mondhatnánk, ez nem jelenti feltétlenül a vers hibáját vagy hátrányát, deficitességét vagy atavisztikusságát: miért ne írhatna valaki manapság is így?)

Érdemes vokabuláris jellemzőkre, a vers szókészletére, grammatikai kötéseire is röviden utalni. Az első szöveg kifejezetten vegyes ilyen szempontból, találhatók benne kissé túlhasznált kifejezések (jégvirág, lobogás, rejtelem, rohanó folyó stb.), eltúlzott, vagy már-már iskolás jelzős, határozós szerkezetek (sebzett lobogás, fájdalommal átszótt, véresen lobog, rohanó folyó stb.), ugyanakkor izgalmas kifejezések, kapcsolódások is: adomány, keserű ital, kötelesség innod, zavar a szemedben, „görcsök és vándorlás”. Akár azt is érezhetné az ember, hogy e vers szerzője az általános és középiskola kanonikus darabjain edződött, és így, ezekhez a szövegekhez kapcsolódva, mintegy szövegemlékezetre rájátszva alkotja szövegeit. Ezzel persze semmi baj nincsen, és nem is lehet önmagában, kivéve, ha ezek a kifejezések reflektálatlanok, semmiféle, a létet gyarapító kontextusteremtő erővel nem rendelkeznek, röviden: giccsesek és elhasználtak. Szóval óvatosan kell bánni a szavakkal, ugyanis az olvasó benyomása az lehet ilyenkor, hogy ezt már hallottam, olvastam, persze: jobb minőségben. Egyedül akkor működhet az ilyen kényes kifejezések használata, ha valamiféle újító erőt érezni bennük, valami újat/régit érthetünk meg másként általuk. Itt, az első szöveg esetében mintha nem ez történne, akár még az is megkockáztatható, hogy a vers ilyen szempontból alulteljesít, rossz. Persze, hogy ez elég bizonyíték volna a gépiességére? Hát, erre nehéz mit mondani. A második szöveg ilyen szempontból eredetibbnek hat, szavai, szószerkezetei és meglátásai frissebbnek, energikusabbnak hatnak, van bennük innovációra törekvés. Az ember általuk mintha mást tapasztalna meg, izgalmas összefüggésekre jönne rá. Talán érzékenyebbé is válik az érzékeny képek miatt.

Továbbá, szintén a kortárs trendek felől nézve: mintha az első szöveg egy bővebb listáját adná a létező poétikai eszköztárnak, a második ennyiben jóval szikárabb – akár ez is lehet egy döntő érv az első gépiessége mellett, természetesen ezek sem nyelvi,

strukturális különbségek „rovására” írható jelenségek, inkább az olvasás kontextusában, a többi szöveggel való párbeszédükből lehet ekként gondolkodni.

Utolsó lényeges különbségként említeném a központosítást, vagyis a központosítás értelemleltető szerepét. Az első szöveg olyan hatást kelt, mintha jól formált mondatok lennének verssé tördelve, míg a második többet bíz e jelek értelemkonstruáló eshetőségeire. Példa az elsőben: „szűzen szűrőd le a sors adományát, / mint egy keserű italt, melyet kötelesség innod, / új érzésekkel találkozol, / az érzékenységgel megtanít rá, hogy gondoskodj magadról, / megértsd és elfogadd a női test rejtelseit, / melyet a természet működtet, irányít.” és a második szövegben: simaizomzatod körbenövi / szeméremajkadat – /altested afáziás. / némán szorítják egymást: / a petevezeték a méhfüggesztő izommal”. Míg az első textus esetében úgy tűnik, hogy a tapasztalatnak egy prózaibb megfogalmazása történik, nem mellesleg akár a didaktikusság vádját is rásüthetem, a második szöveg elemibb szinten építkezik, apróbb, finomabb jelenségekből szövi meg e tapasztalat egészét. Ugyanakkor csak ismételni tudom önmagam: mindezek tendenciák, csak az olvasás hagyományban állása miatt gondolkodhatunk róluk ekképpen vagy akképpen, nyelvi értelemben véve közöttük különbséget csupán innen nézve jegyezhetek fel. Nincs olyan nyelvi eljárás, nyelvi elem, vagy „poétikai funkció”, amely esszenciálisan különbözne: végtére mindkét esetben a humán írás nyelvi maradékaival, jelenségeivel találkozunk, mindkettőből (a gépi és a humán alkotta szövegből is) a humán, a humán szól hozzánk, intéz felénk kérdéseket, és ad válaszokat.

3. melléklet

Magyar Boglárka: Snoopy

Snoopys pizsamaalsó van rajta, mert egyedül azt tudja felrángatni magára, és egyedül abból mosott ki minden egyes színt a mosógép. Felül asztalterítóból varrt póló, kezében az a régi sparos táska, foszlik az egész, mint az élete. Odamegy a kajáspulthoz, körülnéz, hogy látja-e valaki, mindenki, mindenki látja, hogy a legnagyobb adag kínai kaját kéri, szezámos-mézes csirke lesz tésztával és egy kólával, így rendelte az orvos is. Viszi a tálcát, a virsliujjain egyensúlyozik, körbenéz újra, leül, az egyik ujján ott ül a Cseppkő utca, ahol felnőtt, a másikon az Ipolyvecei tanya, ahol valójában felnőtt, a harmadikon meg a családok átmeneti otthona lóg. Mindet sorban bekebelezi, ahogy tanulta, azért ilyen kövér, mert megette az egész életet, reggelire meg a gyerekeit is, akik évek óta nem néztek felé és azok közé tartoznak, akik egyébként sem lábaltak ki a snoopys pizzamás traumából. Egyedül eszik és némán, a pizzamanadrág se kelt feltűnést, egyszerűen csak nem akar visszamenni az ötödik kerületi családsegítőbe, hogy megmondja, már évek óta egyedül van az utcán, csak ő és a sok mosolygó snoopy, minden marék pénz egy marék mézes csirke. Bedob a sparos szatyorba egy darab húst és vár, belebámul, összeszidja, hogy ha nem eszik, nem nő majd nagyra, aztán kiveszi, és ő maga eszi meg, talán jobb is így, máskülönben honnan is lehetne pénz meg hol

lehetne lakni, meg mindenkinek elsírni Iplolyvecét. A biztonság kedvéért összehajt egy rózsaszín pólót is, minden nap ugyanazt, háromévesre valót, azt motyogja, meny nyire fog örülni neki a kislánya. Őlébe veszi a sparos szatyrot, rázogatja, énekelget, csitítgatja, aztán durván a földhöz is vágja, rátapos, fröcsög belőle a vér, nem vagy elég halott, kislányom, hát nem érted, hogy így nem lehet új életet kezdeni és kijönni a rohadt csövestanyáról, értsd meg, hogy nincs pénzem rágóra, meg arra, hogy te tíz év múlva cigizni kezdj és inni, mint az idióta bátyáid, elsírja magát, potyognak belőle a szezámagok, felkapja a szatyrot, megcsókolja, megigazítja magán a pizsamát és jóllakottan a mozgólépcső felé indul.

Fülöp Barnabás 2023: Kritika a Snoopy I. szövegről. Budapest.

Úgy gondolom, ez az emberi alkotás, és – remélem – nem csak azért, mert jobban tetszik, mint a másik variáns. Apróbb nyelvhelyességi ügyetlenségeket leszámítva a szöveg két fő megoldása izgalmasan támogatja egymást, végig egyben tartja a kisprózát. Az egyik fő megoldás az „Ez elment vadászni...” kezdetű mondóka nagyon hatásos átírása. Ahogy a mondókában, úgy a főhős esetében is az ujjak végül elfogyasztani való dolgokat jelenítenek meg. Az étel mellett a szereplő azonban életidejének emblémáit is felfalja. Ez a központi motívum így egyszerre mutat rá érzékenyen, de nem hatásvadász módon a kiszolgáltatottságnak egy borzalmas fokára, egy olyan állapotra, ahol a primer biológiai igények kielégítése lényegében egy kimerevített jelen állapotába zárja az alanyt, aki viszont ebben a folyamatos jelenben el is veszíti azt a képességét, hogy magát kívülről lássa, illetve ezzel szoros összefüggésben önmagát sem képes időben kibomló személyiségként értelmezni. A kiszolgáltatottsággal infantilizálódás jár együtt, mely nem a gyermekszerepben magában, hanem a gyermek és a szülői szerep közti kényszeres ugrálásban nyilvánul meg. Mindezt remekül sűríti magába úgy a mondóka, mint az egyéb „gyerekjátékok” a szatyortól a csirkén át a címadó pizsamaalsóig. Nem véletlen, hogy ezzel párhuzamosan a szöveg másik fő ismérve a szólamkettőzés és -keverés. A harmadik személyű narrátor szólama és a beszélő hangja között elmosódik a határ, ékes példája ennek, ahogy a jelenetről először szabad függő beszédben azt olvassuk, „mindenki látja”, majd később kiderül, hogy a valójában a tré öltözék sem érdekel senkit. A zárlatban pedig már maga az olvasó is elbizonytalanodik, hogy a főszereplő „sírja el magát”, vagy már az ő tudatán belül lévén a lányát szimuláló csirke „potyogó szezámagjai” a könnyek. Nem kétlem, hogy ilyen irodalmi megoldásokat egy AI idővel képes lenne elsajátítani, kifejezések és névmások adott szövegösszefüggésen belüli poliszémiáját kiaknázni. Ami miatt viszont mégis ezt gondolom az emberi szövegnek, az a fentebb körbejárt koherencia és következetesség: a személyközi viszonyok (narrátor és szereplő közti) elbizonytalanodása itt sokkal több utat nyit meg az értelmezés számára, mint a (szerintem) gépi szöveg „tisztá” viszonyai.

Írj egy 2000 karakteres prózát. A cselekménye szerint egy hajléktalan nő egy kifőzdében ebédel. Van nála egy sparos szatyor és Snoopy-s pizsamát hord. A lányát csecsemőkorában elvették tőle, és ez nagyon fáj neki. Használj költői eszközöket és sok szinonimát.

Snoopy

A szürke, esős délutánon egy Snoopy-s pizsamát viselő nő megpihent a kifőzde nyitott teraszán. Kopott székén ült, sparos szatyrát a lábai közé helyezve, amelyben néhány falat maradék kaját és egy darab hús lapult. Az ingyenes melegétel kiválasztásakor mosolyogva kérte a szezámos-mézes csirkét, a kedvencét, ahogy azt az orvosa is ajánlotta régen. Az egyetlen étel volt, amit csak ő maga tudott megfőzni. A múltból örökölt Snoopy-s pizsama pedig mindig emlékeztette az elszállt évekre, amikor még boldog családként éltek.

A szürke pamutszövetben ült, kezében az elnyűtt sparos táskával, amit szinte minden nap magával cipel. Az a szatyor jelképezte az egyetlen tárgyat, amit még sikerült megtartania az elvesztett életek között. Az apró darabokban töredezett emlékek mellett ott lapultak az álmai is, amik valahol a múlt homályában elvesztek. Az utcán élő nő apró szemeiben *felcsillant a vágy*, ahogy az ételt nézte. A szája összeszorult az ízetlen falatokon, miközben a lánya hiányára fájó szívvel gondolt.

A kifőzde pultjánál körbenézett, de senki sem vette észre. Mintha láthatatlan lenne, érezte, hogy az emberek keresztülnéznek rajta. Talán azért, mert az élete mindig is láthatatlan volt az emberek számára. A Cseppkő utcában nőtt fel, ahol mindenki ismerte, de senki sem láthatta igazán. Az Ipolyvecei tanya is a szívéhez nőtt, bár ott sosem élt valójában, csak az álmaiban. A családok átmeneti otthona pedig mindig is csak egy rövid állomás volt az életében.

Miközben az ételt fogyasztotta, a pizsamanadrágot simogatta, mintha az lenne az egyetlen biztos pont az életében. A rózsaszín póló is ott volt mellette. A színe és az illata is felidézte azt az időt, amikor még boldogan fogadta a reggeleket a lánya mellett. *De most már csak a csecsemőkori emlékek maradtak, amiket elvett tőle az élet és az emberek.*

Fülöp Barnabás 2023: Kritika a Snoopy II. szövegről. Budapest.

Határozott érzésem, hogy ezt a változatot írta a gép. Első olvasásra is feltűnőek olyan stiláris és nyelvhelyességi pongyolaságok, amelyek egy kissé sután honosított nyelvmodell benyomását keltik. A sutaság elsősorban úgy nyilvánul meg, hogy bár pusztán szintaktikailag a létrehozott mondat helyes, a jelentéstani összefüggéseket értelmezve mégis rengeteg a morfológiai hiba. A szöveg hemzseg a közhelyes szerkezetektől (pl.: „fájó szív”, „múlt homálya”, „nyitott terasz” stb.), rosszul használt idiomáktól (pl.: nem a falat „ízetlen”, hanem a tréfa), illetve helytelenül toldalékolt szóalakoktól (pl.: apró darabokRA töredezett emlékek stb. – fentebb sima pirossal jelölve). Ez ugyanakkor még nem elégséges indok. Ha jól értem, a kísérlet alkotói oldalán a gép mellett fiatal írók állnak. Így viszont el kell játsszak a gondolattal, hogy ha egy volta- képpen „profi” tollforogatót felkérnének, legyen már olyan ravasz, utánozza azt, ahogy (szerinte) egy gép történetet ír, úgy élnék a gyanúperrel, hogy a szerző nagyon hasonló eszközökkel élne, mint amiket fentebb kifogásoltam. A géputánzó emberi szerző előszeretettel válogatna a kommentszekciókban feltűnő chatbotok antistilisztikájának szörnyszülöttjeiből. A „felcsillant a vágy” szintagma például könnyen olvasható szándékolt pongyolaságként: egyfelől felcsillanni a remény csillan fel, másfelől viszont

ez a kontamináció egyszersem szép sűrítéssel mutat rá arra, ahogy a szereplő életéből kiveszett a remény és a perspektíva, helyét az éhség és a kiszolgáltatottság pillanatba zártsága vette át. Itt jön be a képbe a stiláris dimenzió mellett a narratológiai sík. A másik szöveggel ellentétben itt egyetlen, mindentudó narrátori szólammal találkozunk. Mindig világos, hogy egy harmadik személyű narrátor beszél, amikor ez a szólam a szereplő belső gondolatvilágára közelít rá, akkor a fokalizáció váltásait rendszeresen jelzi a szöveg (pl.: emlékeztette, gondolt, érezte stb.). Ez a „klasszikus” narráció, szemben a másik változat szólamkettőzéseivel és szabad függő beszédével, átláthatóbban közvetíti az olvasó számára a cselekményelemekkel kapcsolatos információkat, sokkal kevésbé sejtet, kisebb teret hagy többértelműségeknek, tehát pusztán információátviteli eszközöként tekint a nyelvre. Megint csak egy olyan szemléleti tényező, amelyet a közvélekedés az AI-hoz társít, de hát éppen ezért lehet alapja egy sikeres „technomimézisnek” a szerző számára. Ha azonban az AI-mímelő szerző ilyen – bár elnagyolt, de széles körben osztott – olvasói előfeltevéseket aknázna ki, akkor aligha hiszem, hogy egy logikai szinten teljes önellentmondásba futó mondatnál zárná le művét: a „csecsemőkori emlékekről” egyszerre derül ki, hogy a főszereplő számára csak ezek maradtak, illetve hogy elvették tőle az „élet és az emberek”. A két állítás egyszerre nyilván nem lehet igaz. Így a szöveg roncsoltságát végül is nem egy emberi szerző valamifajta „hibapoétikájának”, hanem egy magyarul kissé pontatlanul tudó AI üresbefutásának olvasom, hiszen hiányzik az egész és a rész viszonyát egy mederbe terelő önreflexió: az egész szövegre vonatkozó „tanulság” levonása fontosabb, mint az aktuális (záró)mondat értelme, így viszont én is szintaktikailag összekapcsolt kulcsszavakat olvasok csupán, nem pedig értelmes és koherens állítást.

Pallós Anna Lília magyar szakos bölcsező, design- és művészetmenedzser. Egykori tagja az Alföld Stúdióknak. Részt vett a *Nincs* online folyóirat alapításában és a NINCS Kulturális Alapítvány létrehozásában, utóbbinak kuratóriumi elnöke volt 2022 és 2024 között. E-mail: pallos.annalidia@gmail.com

Pallós Anna Lília 2025: A kimondás motiválatlansága. Emberi és mesterséges intelligencia az irodalmi szövegek születésében és befogadásában. *Filológia.hu* 2025/1–2: 3–27.